

GOVORI KLANE I STUDENE

Iva Lukežić, GOVORI KLANE I STUDENE

Libellus: Knjižnica/Analize, portreti, studije
Drugo kolo/ knjiga I. Crikvenica, 1998.

Metodološko je polazište i interpretacija jezičnih nalaza na terenu prezentiranih u knjizi ***Govori Klane i Studene*** autorice Ive Lukežić određeno posebnosću govora Klane i Studene koji

predodređuje smještaj tih naselja na rubnom prostoru, na koridoru djelomičnog dodira dvaju dijalekatskih areala: područja autohtonih sjeverozapadnih čakavskih dijalekata i područja jednoga međudijalekta

u kojem se preklapaju genetski različiti – čakavski i kajkavski mikrosustavi. Stoga je ova studija koncipirana na razlikovnom i komparativnom pristupu koji teži popisu i opisu jezičnih posebnosti konkretnih govora u odnosu na genetski, geografski i kulturološki najbliže jezične sustave.

Knjiga je organizirana na stratifikaciji jezičnih značajki u četiri razine.

Na prvoj se razini prikazuju i tumače **općečakavske i samo čakavske razlikovnice u mjesnim govorima Klane i Studene**. Na istom prikupljenom korpusu autorica na drugoj razini tumači **razlikovne značajke tih govora koje su svojstvene čakavskome ali i idiomima kojega drugoga narječja hrvatskoga jezika**. Na trećoj razini interpretira **jezične značajke tih govora kao poveznice sa starosjedilačkim čakavskim govorima u sjeverozapadnom prostoru**, čime se utvrđuje autohtonost govora Klane i govora Studene na ovome prostoru. U četvrtu razinu interpretacije autorica uvrštava **jezične značajke tih dvaju govora koje su svojstvene rubnom čakavsko-kajkavskom međudijalektu u sjeverozapadnome arealu**.

I. U prvu razinu raščlambe autorica uvrštava šest razlikovnih jezičnih crta u ovim dvama govorima koje se u dijalektologiji klasificiraju kao općečakavske jer odlikuju govore na čitavu prostoru čakovskoga narječja. To su jezične značajke najvišega ranga:

- Oblici i izvedenice od upitno-odnosne zamjenice *ča*, *čeza*, *ničeza*, *zač*, *nač*, *poč*, *vač/uč*, *nič*, *niš*. Postojanje zamjenice *ča* u nekom je govoru razlikovno mjerilo najvišega ranga, alijetet u određivanju njegove pripadnosti čakavskome narječju. Ta

je činjenica izuzetno važna i za ove govore jer postojanje upitno-odnosne zamjenice *kaj*, samo za značenje 'neživo', u ovome govoru može slabije upućene navesti na krivu procjenu kako je riječ o kajkavskome govornom tipu.

- Od tipično čakavskih činjenica potvrđene su nepreventivne pune vokalizacije poluglasa u slabu položaju: *ča*, *va*, *vavik*, *Vazam*, *važgat*, *malin* itd.
- Tipično je čakavska značajka dvojak odraz protojezičnoga prednjega nazalnoga samoglasnika /ɛ/: *tip jazik*, *žati* i *tip meso*, *goved*.
- U čakavske značajke potvrđene u ovim mjesnim govorima potvrđena je izmjena suglasnika na dočetu zatvorena sloga: *Boh*, *žuhkiga*, *kaj* (u značenju *kadi*), *hoj* itd.
- Akcenatski sustav arhaična tročlana inventara i distribucije također je čakavska značajka najvišega razlikovnoga ranga.
- Od morfoloških općečakavskih značajki potvrđenih u ovim govorima autorica navodi oblike pomoćnog glagola 'biti' za tvorbu kondicionala: *bin*, *biš...* *bimo*, *bite* itd.

II. Jezične značajke svojstvene ovim govorima, čakavštini ali i drugim govorima triju hrvatskih narječja autorica uvrštava u niži razlikovni hijerarhijski rang. U tu skupinu ulaze ovi alteriteti:

- Refleks *jata* dosljedno je ikavski sa stanovitim brojem leksičkih ekavizama koje autorica tumači posljedicom utjecaja ekavskoga ili ikavsko-ekavskoga ili pak međudijalekatnoga susjedstva.

- Samoglasnički inventar od pet samoglasnika i slogotvornoga /r/ identičan je inventaru koji imaju starosjedilački govori na sjeverozapadnom čakavskom arealu: starosjedilačkom čakavskom ekavskom liburnijskoga tipa smještenom zapadno i južno od Klane i Studene, i ikavsko-ekavskim govovima grobničkoga tipa smještenim na jugoistočnom području.
- Suglasnički inventar broji dvadeset i četiri funkcionalne jedinice artikulacijski identične s jedinicama u ostalim podsustavima hrvatkoga jezika. Riječ je o čakavskome sustavu sa smanjenim brojem funkcionalnih jedinica, tj. o izostanku fonema /ʒ/ (dž) i fonema /ʒ/ (đ). Rezultat jotovanja skupine /dj/ je fonem /j/: primjerice u leksemima *meja*, *saje* i sl.
- Potvrđena je i podudarnost nekih suglasničkih pojava, odnosno distribucija suglasnika s distribucijom u ostalim čakavskim i nečakavskim govovima. Posebnost suglasničke distribucije očituje zamjena dočasnoga (mor)fonema m>n (npr. *povidan*), redukcija fonema /v/ na početku suglasničke skupine *vbč>*vđč>*vš>š: *šenac*, neizmijenjena stara suglasnička skupina /čr/ (npr. *črip*), rotacizam (npr. *morda*), skupina /jd/ u prezentskoj osnovi glagola 'ići', 'naći' (npr. *pojdeš*, *najdeš*).
- Na morfološkom planu karakteristično je za govor Klane i govor Studene zadržanje starohrvatskih pluralnih oblika u deklinaciji s minimalnim razvojem nakon gubitka poluglasa i *jata* iz fonološkog sustava (npr. *brati*, *pet lit*, *susidon*, v *rukah* itd).

III. Jezične značajke koje mjesne govore Klane i Studene povezuju sa starosjedilačkim čakavskim govovima na sjeverozapadnome prostoru autorica interpretira u poglavlju pod naslovom **Arealne jezične značajke**. Riječ je o jezičnim crtama koje karakteriziraju govore na određenom prostoru bez obzira na narječje kojemu pripadaju. Takve značajke povezuju ove govore s govovima okružja u stanovitu jezičnu zajednicu. One mogu, drži autorica, pripomoći utemeljenijim pretpostavkama o autohtonosti ovih govora na njihovom današnjem prostoru.

Jugoistočno od Klane i Studene prostiru se starosjedilački ikavsko-ekavski grobnički govori, a sjeverozapadno također starosjedilački, čakavski ekavski govori liburnijskoga tipa. I grobnički i liburnijski tip imaju zajedničke jezične crte koje ih povezuju u **sjevernozapadni čakavski areal**. Mjesni govori Klane i Studene na crti su koja povezuje dva velika prostora **rubnoga sjeverozapadnoga međudijalekta**: gorskokotorske kajkavske i buzetske čakavske govore. Granični se položaj očituje i na jezičnome planu postojanjem dvaju tipova arealnih značajki: prevladavajućih značajki sjeverozapadnoga čakvskoga areala i malobrojnih crta rubnoga međudijalekta.

U skupinu jezičnih značajki svojstvenih sjevernozapadnome arealu u govoru Klane i Studene potvrđeni su:

- sjevernočakavska metatonija ili duljenje kratkog akcenta u nekim morfološkim kategorijama (npr. *čūt – čūje*),
- postojanje upitno-odnosne zamjenice *ki* i njezinih izvedenica (*ki*, *ka*, *ko*, *niki*, *nika*, *niko*, *saki*, *saka*, *sako*),

- redukcija fonema /v/ unutar sljedova sa sonantom /r/ (npr. *storila, trdo* itd.),
- zaniijekani oblici prezenta: *nis, ni*,
- sintaktički uvjetovana distribucija kratkih zamjeničkih i glagolskih oblika (npr. ... *mi je pisav, mu je bilo dobro* itd.),
- apokopirani oblik 3. l. jednine svršenog prezenta glagola 'biti': *ča j*,
- primjeri s izostavljenom jotacijom suglasnika /t/: *prit, tret*,
- specifični oblici zamjenica: *ov/ovi, ovulik, tulik, kulik* itd.,
- proširak osnove u hipokoristika i iz njih izvedenih pridjeva: *Jerkota* (Gsg od Jerko), *Katete* (Gsg od Kate),
- sjevernočakavskom arealu svojstven leksik i sintaktičke strukture, npr. *gren/ren, kompir, kus, frajats se, grdo, bermat se* itd.

U utvrđivanju potonje razine autorica nije imala oslonac u dijalektološkoj literaturi, budući da leksik i sintaksa još uvijek pripadaju jezičnim razinama koje tek valja obraditi. Zahtjevnim korelativnim pristupom na leksičkoj i sintaktičkoj razini ovih dvaju govornih punktova, odnosno usporedbom s govorima Kastavščine i s govorima Grobniščine autorica je potvrdila pouzdanu osobnu kompetenciju i poznavanje govora koje uspoređuje.

IV. U govorima Klane i Studene zastupljene su i jezične crte koje ulaze u red zajedničkih značajki govora iz povijesno graničnih areala u kojima su se sretali dijalekatski i jezično heterogeni idiomi. Takav je nekad i danas dodiran i ruban sjeverozapadni prostor s gorskokotarskim govorima kajkavske

osnovice, sjeveroistočnim istarskim govorima čakavske osnovice u bužetskom arealu i na Čičariji, te dijelom susjednih slovenskih belokrajinskih govora. Kao dijalekatsku rubnost autorica poima dva kronološki različita tipa značajki. Prve su posljedica starijega i širega dodira, a druge novijega i prostorno užega i međudijalekatnoga i međujezičnoga dodira.

U oba su govora zastupljene tri značajke prvotne, stare rubnosti koje svjedoče o tome da su ova dva govora pripadala rubnome međunarječnome i međudijalekatnome prostoru još u starohrvatskome razdoblju kad su se te jezične značajke uobličavale. U takve jezične značajke ulazi status dočetnoga slogovnoga -l. U oba je govora izmijenjeno krajnje slogovno /l/, podrijetlom od krajnje skupine /lʲ/>/lʲ/>/ll nastalo redukcijom finalnih poluglasa u slogovima: u govoru Klane /lʲ/>/lʲ/ (tip: *bilʲ>bilʲ>bil>biʲ*), a u govoru Studene s dodatnim razvojem /lʲ/>/lʲ/>/v/ (tip: *bilʲ>bilʲ>bil>biʲ>biv*). Gramatički morfem u Lsg imenica svih triju rodova i osobnih zamjenica za 1. i 2. glagolsko lice glasi /i/ (npr. *va vodi, va srci, na dažji*), a gramatički morfem u Lsg imenica i imeničkih riječi ženskoga roda u oba je govora starijega tipa bez naveska /m/, odnosno /n/ i ima lik /u/ (npr. *s pušku, z vriću, med sobu*).

U međudijalekatske značajke sjeverozapadnoga rubnoga areala zastupljene su ove jezične izoglose: u oba mjesna govora ima pojedinačnih primjera potpunoga zatvaranja predakcenatskoga kratkoga fonema /o/ u /u/ (npr. *ustane < ostane*). Refleksi *jata* u toj međudijalekatskoj zoni nisu jednoznačni i predvidljivi prema

poznatim pravilima. Osim samoglasnika /u/ kao odraza prajezičnoga nazala /ɔ/ u govoru Klane javljaju se i rudimenti sa samoglasnikom /o/ (npr. *naročaj < rōka*). Oba govora imaju gramatički morfem /i/ u Dsg i Lsg riječi sa zamjeničkom i pridjevskom deklinacijom, podrijetlom /i/</ei/ (npr. *kakoviga, črniga, kimu* itd.). U oba govora Nsg osobne zamjenice glasi *jast*. Zajednička je značajka obaju govora hiperikavizam (npr. *plina < plena*) i refleks tvobenoga morfema /ni/ (<no) u infinitivnim tvorbenim osnovama (npr. *stisnit, puhnit*). Zajednički su im kraći oblici osnove nesvršenog prezenta glagola 'biti': *bun, buš, bumo, bute, bu*. Mjesni govor Klane ima još i ove međudijalekatske značajke: finalno se slogovno /v/ također ostvaruje kao /u/: *žiu, krou, ouce*. Refleks starojezičnoga slogotvornoga /l/ je disperzivan: /u/, /li/, /ou/, /o/: *žuč, vlić, vouna, moučín/movčín, sonce*. Ovaj govor uz upitno-odnosnu zamjenicu *ča* i njezine izvedenice ima i oblik *kaj* i to samo sa značenjem 'neživo' koje se u susjednim starosjedilačkim govorima izražava zamjenicom *ča*. Govor Klane poznaje i generalizaciju gramatičkog morfema /u/ u 3. l. pl. prezenta s dočetnim samoglasnikom /u/: *prideju, pereju* itd. Prijedlog /z/ zamjenjuje samo prijedlog /s/: *z ovimi, z voli*. U dijelu leksika govor Klane pokazuje podudarnosti s gorskokotarskim i buzetskim govorima: *dikla/dekla, hiža/hiša* itd.

Od ukupno dvadeset i jedne jezične značajke koje autorica drži svojstvenima gorskokotarskim i buzetskim govorima u govoru Klane potvrđeno ih je petnaest, a u govoru Studene dvanaest. Upravo na toj činjenici Iva Lukežić utemeljuje i

obrazlaže postavku o autohtonosti ovih dvaju govora na ovome prostoru, na razmeđi sjeverozapadnoga rubnoga areala, na poveznici u dugome povijesnom tijeku dvaju govornih područja: primarno kajkavskoga gorskokotarskoga i primarno čakavskoga buzetskoga.

Kao što je uobičajeno u dijalektologiji knjiga je opremljena ogledima govora Klane i Studene i zemljovidom.

Knjiga o kojoj je riječ ima u jezikoslovlju, a poglavito u dijalektologiji višestruku važnost. Ona je prinos ne samo sinkronijskoj već i dijakronijskoj dijalektologiji, a otvara i putove novom dijalektološkom pristupu. Iako autorica u uvodu knjige najavljuje kako joj je nakana ovom studijom "popuniti prazninu u dijalektološkoj literaturi i dati prilog preciziranju dijalekatske slike sjeverozapadnoga čakavska areala", rezultati terenskoga istraživanja i njihova interpretacija nadilaze rezultate prvotne skromno najavljene nakane dijalektološkog opisa na sinkronijskoj razini. Knjiga istodobno otvara prostor povijesne dijalektološke reinterpetacije. Ona korigira ne samo dosadašnje spoznaje o povijesnoj dijalektologiji po kojoj su ikavski govori - čakavski i štokavski - nastali u starohrvatskom razdoblju na prostoru južno od Zadra na kopnu i na otočkome dijelu. Autorica preciznom analizom dokazuje da su ikavski govori Klane i Studene autohtoni na sjeverozapadnom prostoru.

Ova je knjiga dragocjena za dijalektologiju i zbog toga što otvara nove istraživačke vidike i pristupe: ona se ne iscrpljuje samo u tradicionalnome statičkom opisu i sintezi govornih

punktova već zahvaća prostor istraživanja na arealnim dodirima. Autorica definira arealne značajke koje povezuju dvije govorne regije: gorskokotarsku primarno kajkavsku i buzetsku primarno čakavsku te otkriva prostorni koridor kojega u jezičnome smislu popunjavaju govori s većim ili manjim brojem starijih i novijih

arealnih značajki. Priklanjajući se pristupu kojemu je utrla put Vida Barac Grum prikazujući gorskokotarsku jezičnu sliku, studija Ive Lukežić u interpretaciji mjesnih govora Klane i Studene promovira novu metodološku aparaturu i inaugurira dijalektologiju u kontaktu.

Marija Turk